

Ապագա Հանդես

APAGA
Quarterly

Հայ-իրանական մշակութային եւ հասարակական եռամսյա հանդես
An International Journal of Oriental Studies

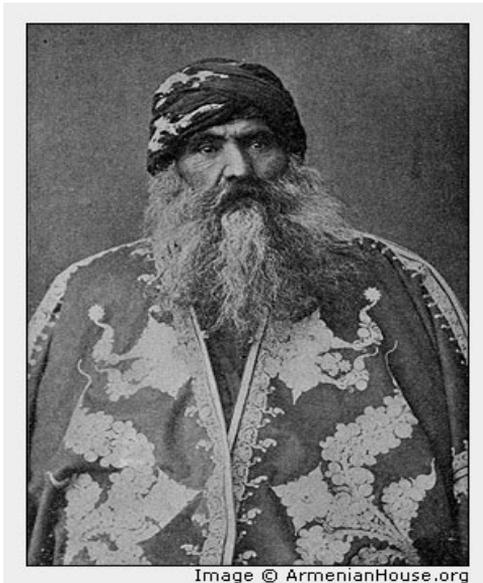


Image © ArmenianHouse.org

KURDISH SHEIKH, from the region north of Harput

ISSN 1682-5438

Համար 62, սեպտեմբեր , 2015 թ.

No. 62, September 2015

ԱՊԱԳԱ No. Համար 62 (77) 2015 APAGA

Հայ-իրանական մշակութային եւ հասարակական միջազգային եռամսյա հանդես
An international Quarterly Journal of Oriental studies

Արտոնատեր, Հրատարակիչ եւ Գլխավոր խմբագիր
License-holder, Publisher & Editor-in-Chief

Էդ. Բաղդասարյան / Ed. Baghdasarian, PhD.

Փոստարկղ համար 15875-9488 Թեհրան-Իրան
POBOX No. 15875-9488 Tehran – Iran

WEB: www.apagaonline.com and www.apagamonthly.4t.com
E-mail: apaga98@hotmail.com ISSN 1682-5438

Քովանդակություն

Հայերեն Հայագիտությունը Իրանի համալսարաններում. Թեհրան

Անգլերեն Ահ ու սարսափի իշխանություն-Քուրդեր
Ճարտարապետ Ջարե Հադդաջյան

Պարսկերեն Աղվանք - Արարական արշավանքների հետեւանքները
Ատրպատականը ըստ հայկական աղբյուրների

CONTENTS

Armenian Armenian studies at the Iranian universities, Tehran

English A REIGN OF TERROR- The Kurds
Architect Zareh Haddajian

Persian Consequences of the Arabian Invasioan in Aran History
(Caucasian Albania), Azerbaijan in the Armenian Sources

- Հոդվածների հեղինակների կարծիքները կարող են չհամընկնել խմբագրության տեսակետներին:
- Արտատպության դեպքում հղումը «Ապագա»-ին պարտադիր է:
- Ստացված հոդվածները չեն գրախոսվում և չեն վերադարձվում:

Subscriptions: \$ 20 per year

Գինը 5000 դիալ

Հայագիտությունը Իրանի Համալսարաններում եւ հայ ուսանողությունը

Դր. Էդ. Բաղդասարյան

Թեհրանի համալսարանի հայկական բաժանմունքը

Հայ եւ պարսիկ ժողովուրդների մշակութային կապերը, լեզվի եւ գրականության փոխազդեցությունները դարերի վաղեցունթյուն ունեն: 1930-ական թվականներին Իրանում հայագիտական ամբիոնի ստեղծման անհրաժեշտության մասին են արտահայտվել խոշոր գիտնական Սաիդ Նաֆիսին, նշանավոր պահլավերենագետ ու իրանագետ Ռուբեն Աբրահամյանը եւ ուրիշներ:

1960թ. Իրանի Մոհամեդ Ռեզա շահի թուլյությունից Սպահանի համալսարանի գրական ֆակուլտետին կից բացվեց հայագիտական ամբիոն¹: Այդ գործում մասնակցեցին դոկտ. Ամիր Աբրահամ Ֆարուզին եւ Թեհրանի համալսարանի դասախոս Հով. Հախնազարյանը²:

Սպահանի համալսարանի հայագիտական ամբիոնի հիմնադրումից յոթ տարի անց՝ 1967-1968 ուսումնական տարվա սկզբից Թեհրանի պետական համալսարանի գրական ֆակուլտետի դասախոսների խորհրդի որոշման համաձայն, հիմք դրվեց արդի հայերենի եւ գրաբարի դասավանդմանը:

Թեհրանի պետական համալսարանում հայոց լեզվի եւ գրականության ամբիոն հիմնելու համար հիշյալ խորհուրդը որոշում էր կայացրել մի քանի տարի առաջ, սակայն այն հնարավոր եղավ գործադրել 1967-68 ուսումնական տարում, շնորհիվ համալսարանի գրականության ֆակուլտետի տնօրեն, դոկտ. Զարեհյան Սաֆայի եւ դոկտ. Մ. Մողղղամի³:

Դեռեւս մի քանի տարի առաջ Թեհրանի պետական համալսարանի գրական ֆակուլտետի ուսուցչապետների խորհուրդը (Շորայե Դանեշքյադե) գրական որոշում էր կայացրել արդի եւ դասական հայերենի (գրաբար) դասավանդության կապակցությունից, սակայն 1967-1968 ուսումնական տարվա սկզբին, շնորհիվ գրական

¹ - Լ. Գ. Մինասյան. Սպահանի համալսարանի գրական բաժանմունքի հայերեն ճյուղը. Թեհրան, 1971 թ., էջ 5:

² - Հով. Հախնազարյան. Հայագիտությունը Թեհրանի եւ Սպահանի համալսարաններում. Պատմա-բանասիրական հանդես. 1969թ., էջ 262-263:

³ - Բաֆֆի տարեգիրք. 1969թ., Թեհրան, էջ 430:

Փակուլտետի այդ ժամանակվա տնօրեն դոքտ. Զարիսյա՜ Սաֆայի բարյացակամ վերաբերմունքի, ինչպես նաև համեմատական լեզվաբանության եւ դասական լեզուների ամբիոնի վարիչ դոքտ. Մ. Մողադղամի համաձայնության՝ հիմնք դրվեց հին եւ արդի հայերենի դասավանդմանը Իրանի մայրաքաղաքի այս բարձրագույն հաստատության մեջ: Դասավանդությունն ստանձնեց դոկտոր Հով. Հասինազարյանը, որ նույն Փակուլտետի երկարամյա ուսուցչապետը եւ գերմաներեն լեզվի ու գրականության ամբիոնի վարիչն էր:

Հակառակ տիրող կարծիքի, հայերենի ուսուցումը, դեռևս առաջին տարվա մեջ, սպասածից շատ ավելի հաջողություն գտավ գրական Փակուլտետի ընհանուր լեզվաբանության եւ իրանագիտության հետեւող պարսկախոս ուսանողների ու եվրոպական արդի լեզուներին, գրականությանը եւ կամ այլ գիտությունց հետեւող հայ ուսանողների մոտ: 1967-68 ուսումնական տարվա առաջին կիսամյակին շուրջ 22-25 հոգի ուսանողներ արձանագրվեցին եւ կանոնավոր կերպով հետեւեցին հայերենի դասընթացին: Հայ ուսանողները ծանոթ էին հայերենին ու ոմանք այն բավական տիրապետում էին: Դրանով հանդերձ, նրանք ոչ միայն կանոնավոր կերպով հետեւում էին դասերին, այլ նաև դասերից դուրս սիրով օգնում էին իրենց պարսկախոս դասընկերներին, տրված դասերն ավելի յուրացնելու համար, Ուսանողության գերակշռող մասը պարսիկներ էին:

Զմեռային կիսամյակին հայերենի դասավանդության համար, դասական մյուս լեզուների չափով, նկատի էր առնված միայն 3 միավոր: Համաձայն ներքին կանոնադրության, միավորի (վահեղ) դասավանդության չափը չի սահմանափակված եւ յուրաքանչյուր միավորի դիմաց կարելի է պարապել երկու եւ կամ ավելի ժամեր: Զմեռային կիսամյակին նկատի էր առնված միայն տառաձանաչությունը եւ արդի հայերենի դյուրին բնագրերի ընթերցումը: Նույն տարվա երկրորդ կիսամյակին սկսվեց նաև գրաբարի ուսուցումը եւ ոսկեդարյան հայերենի դյուրին բնագրերի ընթերցումը: այդ դասընթացին կարող էր մասնակցել միայն լիսանսի բաժնի վերջին՝ չորրորդ լսարանի եւ բարձրագույն լիսանսի (մագիստրատուրայի) բաժնի ուսանողությունը, որի հետեւանքով ավելի ցածր լսարանների մի խումբ ուսանողներ գրկվեցին հայերենի դասերին մասնակցելու իրավունքից: Դասերի այս սահմանափակ դրությունը վերացվեց շնորհիվ հայերենի դասատուի ձեռք առած միջոցների. 1968-69 ուսումնական տարվա մեջ, նախկին 3 միավորի փոխարեն, հայերենի դասավանդությանը հատկացվեց 6 միավոր, որից 3 միավորը լիսանսի բաժնում, արդի աշխարհաբար հայերենի ուսուցման համար, եւ 3 միավորը՝ բարձրագույն լիսանսի բաժնում, գրաբարի ու դասական բնագրերի ընթերցանության համար: Եւ որովհետեւ, ինչպես վերը ասվեց, յուրաքանչյուր միավորի դիմաց

կարելի է ավել ժամեր պարապել, ուստի հայերենի դասերին հնարավոր է շատ ավելի ժամեր հատկացնել, եթե անհրաժեշտ թվով դասատուներ լինեին:

Թեհրանի պետական համալսարանում սկսված այս կարեւոր գործի ներքին բովանդակութեան մասին լրիվ գաղափար կազմելու համար անհրաժեշտ է, որ այդ կապակցութեամբ մի քանի բացատրութիւններ տրվեն: Նախ պետի ասել, որ արդի եւ դասական հայերենների դասավանդութիւնը գրված է համեմատական լեզվաբանութեան եւ դասական լեզուների բաժնում սանսկրիտերենի, զենդերենի, պահլավերենի, սեպագիր արձանագրութիւնների, հին պարսկերենի, սողդերենի, հին հունարենի եւ լատիներենի շարքում:

Նույն թվականի առաջին կիսամյակին արձանագրվել էին ավելի քան 20 հայ եւ պարսիկ, իսկ հաջորդ տարին 69 ուսանող: Ֆայլուլտետում 1969-70 ուսումնական տարվանից հաստատվել է նաեւ մագիստրոսութեան (բարձրագույն լիսանս) աստիճանի ամբիոն⁴: Դասավանդութեան համար մշակված ծրագիրը նույն ֆակուլտետի դեկան ղուկտ. Նասրի միջոցով ներկայացվել է համալսարանի ռեկտոր ղուկտ. Ալիխանին եւ հաստատվել է վերջինիս կողմից⁵:

Արդի հայերենի եւ գրաբարի դասավանդման գործը ստանձնեց նույն ֆակուլտետի երկարամյան դասախոս ղուկտ. Հով. Հախնազարյանը: Որպես դասախոս հրավիրվեցին նաեւ Արտակ արք. Մանուկյանը, Եր. Հայրապետյանը եւ Անդրե Տեր-Օհանյանը⁶:

Համալսարանը ուներ որոշ տարբերութիւններ այլ գիտական հաստատութիւններից: Այնտեղ հիմնադրված հայագիտական բաժինը գիտական նպատակներ էր հետապնդում: Հայագիտական բաժնի խնդիրներից էր հայերեն եւ իրանական հին ու արդի լեզուների փոխադարձ կապերի ու առնչութիւնների ուսումնասիրութիւնը:

Թեհրանի համալսարանի հայագիտական ամբիոնի աշխատանքը եղել է 1967-78թթ. որը եւ իսլամական հանրապետութեան հիմնադրումով (1979) հետո դադարեցվեց⁷:

Թեհրանի համալսարանի հայագիտական մագիստրատորային, եւս ցավոք վիճակվեց նույն ճակատագիրը, ինչ ունեցավ Սապհանի համալսարանը համարյա նույն պատճառներով:

⁴ - Լ. Գ. Մինասյան. նշվ. աշխ., էջ 14:

⁵ - Ալիք. 1970թ., մայիսի 3:

⁶ - Բաֆֆի տարեգիրք. 1970թ., էջ 376: Նաեւ Ալիք. 1970թ., մայիսի 3:

⁷ - Թեհրանի Հայոց Թեմը. Թեհրան 2003թ., էջ 8:

Թեհրանի Հայոց Թեմի Հայերենագիտական Երեկոյան դասընթացներ

Դր. Էդ. Բաղդասարյան

1961թվականին ժամանակի կարիքից երևելով, հայերենագիտական գիշերային (այժմ երեկոյան) դասընթացներին հիմք դրին մի խումբ երիտասարդ-ուսուցիչներ:

1961 թվականի հունվարին, Թեհրան նոր ժամանած երիտասարդ առաջնորդ Տեր. Արտակ արք. Մանուկյանին (այժմ հանգուցյալ) առաջարկվեց կազմել Թ. Հ. Թեմի Գիշերային Հայերենագիտական դասընթացները, որը ունեցավ իր վարչությունը բաղկացած 5 հոգուց, ատենապետ՝ պրն. Նորայր էլսայան, քարտուղար՝ Նազար Նազարյան, գանձապահ՝ Լորիկ Նազարյան:

Ահավասիկ այս նպատակադրմամբ ու պահանջարկով, 1961 թվականին, Թեհրանի հայոց դպրոցների ուսուցիչների առաջարկութամբ ու նախաձեռնութամբ, ժամանակի Թեմական խորհրդի տնօրինութամբ եւ «Հայ կին» միության գործակցութամբ հիմնվեց՝ Թեհրանի հայոց Թեմի Հայերենագիտական երեկոյան դասընթացները, որի առաջին տնօրենը դարձավ ժամանակի Թեմակալ առաջնորդ՝ երջանկահիշատակ Արտակ արք. Մանուկյանը, որը միեւնույն ժամանակ ստանձնեց կրօնագիտական առարկաների դասավանդությունը:

Այդ շրջանում դասընթացների վայրը՝ Թեհրանի Հայոց Ազգային «Քուշեշ Դավթյան» տղայոց միջնակարգ դպրոցն էր, դասարանները կազմվում էին շաբաթ, երկուշաբթի եւ երեքշաբթի օրերը երեկոյան 3:30-6 (յուրաքանչյուր դասարան շաբաթական 9 դասաժամ): Դասընթացների տեւողությունը 4 տարի էր, որի շրջանը ավարտելուց հետո, շրջանավարտին ազգային Առաջնորդարանի կողմից տրվում էր ավարտական հատուկ վկայական:

Դասավանդվող առարկաների դասացուցակը հետեւյալն էր.-

- ա. Կրօնագիտություն
- բ. Հայոց լեզու (աշխարհաբար)
- գ. Հայոց լեզու (գրաբար)
- դ. Մատենագրություն
- ե. Հայ արդի գրականություն
- զ. Հայոց պատմություն
- է. Քերականություն
- ը. Մանկավարժություն
- թ. Շարադրություն
- ժ. Հոգեբանություն

Հայերենագիտական դասընթացներում դասավանդում էին ժամանակի բազմափորձ ուսուցիչները եւ անվանի մտավորականները, այդ թվում պարոնայք՝ Երվանդ Հայրապետյանը, Անուշավան Գրիգորյանը, Տաճատ Պողոսյանը, Բազրատ Հարուսթյունյանը, Խաչատուր Սաղաթեյանը, Արտակ Բաղայանը, Նորայր Պահլավունին եւ Միշա Հայրապետյանը:

«Հայ կին» միությունը ստանձնել էր վարչական գործերը եւ նյութական միջոցների ապահովումը:

Դասավանդողական մակարդակը իր ընդհանրություն մեջ ավելի խորացված էր միջնակարգի հայոց դպրոցի հայերեն առարկաների դասավանդողական մակարդակից:

1964 թ. Բաֆֆի օրացույցի խմբագիր եւ հրատարակիչ Տաճատ Պողոսյանը անդրադառնալով Հայերենագիտական դասընթացների հիմնադրման եռամյա աշխատանքներին նշում է.

«Դպրոցն ունի 3 տարվա դասընթաց, որին հետեւում են 35 ուսանող-ուհիներ, մեծ մասամբ ազգ. նարրական դպրոցներում պաշտոնավարող երիտասարդ ուսուցիչ-ուհիներ: Դասավանդվում են հայոց լեզու, գրաբար, արդի գրականություն, մատենագրություն, հայոց պատմություն եւ կրոնագիտություն: Դասատուներն են՝ Գերշ. Առաջնորդ Սրբազանը, Տաճատ Պողոսյանը, Անուշավան Գրիգորյանը եւ Գեորգ Դարֆին»⁸:

Կազմվեց առաջին դասարանը 25-ից 30 հոգով: Ուսանողները գնալով մաղվեցին եւ դասարանը 13 աշակերտներով իր առաջին տարվա աշխատանքը ավարտեց:

Հրավիրվեցին ժամանակի բազմափորձ ուսուցիչներ եւ անվանի մտավորականներ՝ այժմ հանգուցյալներ Տաճատ Պողոսյանը, Անուշավան Գրիգորյանը եւ Գեորգ Ֆարֆին, նաեւ Տ. Արտակ Սրբազանը նախ պատվո նախագահ, ապա կրոնի դասախոս: Պարապումները կատարվում էին 3 օր, 3 ժամ:

Ժամանակի ազգային դպրոցների Կենտրոնական հոգաբարձու-թյունը ի նկատի ունենալով դասընթացների լրջությունը եւ կարեւորությունը, որոշեց պաշտոնականացնել այն:

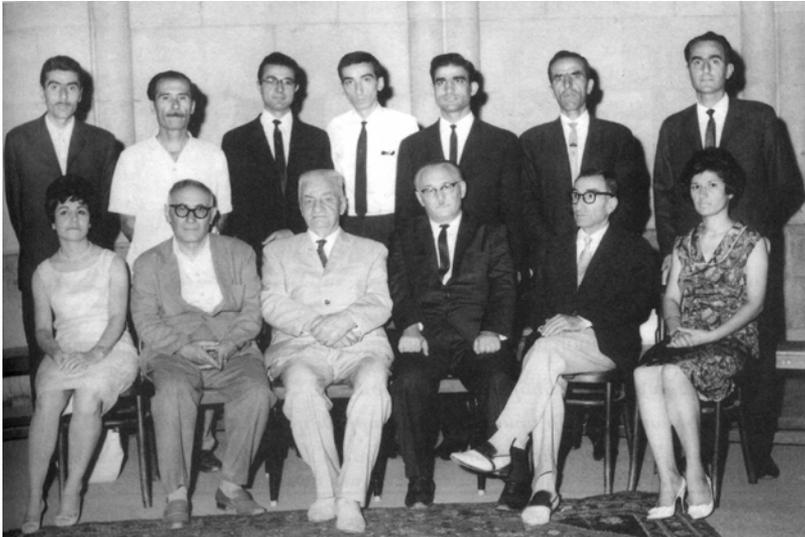
Կարճ դադարից հետո 1967 թվականին Կենտրոնական հոգաբարձու-թյունը նամակ հղեց «Հայ կին» միության ժամանակի վարչությանը, որպեսզի «Հայ կին» միությունը աջակցի հայերենագիտական նյութականին:

⁸ - Միշա Հայրապետյան. Թ՝ Հ.Թ. հայերենագիտա... Նայիրի 2008թ., էջ 583:

⁹ - Բաֆֆի օրացույց. 1964թ.:

1967 թվականին «Հայ կին» միությունը ընդառաջելով Կենտրոնական հոգաբարձուության գրավոր առաջարկին, ստանձնում է դասընթացների անմիջական ղեկավարությունը: Ժամանակավոր դադարից հետո Թեհրանի Հայոց Թեմական խորհրդի որշմամբ¹⁰ 1981-82 տարեշրջանից Թեհրանի Հայ ուսուցիչների եւ «Հայ կին» միության համագործակցությամբ եւ վերահասուությամբ Կենտրոնական Հոգաբարձուության վերաբացվեցին դասընթացները, որի նյութական ծախսերը, գրեթե ամբողջությամբ հոգում էր «Հայ կին» միությունը:

Հետագայում «Հայ կին» միության հոգատարությամբ եւ Թեհրանի Հայոց թեմի Թեմական խորհրդի ղեկավարությամբ, նաեւ հովանավորությամբ գերշ. Սեպուհ արք. Սարգսյանի Թեհրանի. Հայոց Թեմի երեկոյան դասընթացները առ այսօր շարունակում է պահպանել իր գոյությունը¹¹:



ԱՌԱՋԻՆ ԵՐՁԱՆԻ ՌԻՍԱՆՈՂՆԵՐԻ ՌԻՍՈՒՄՆԱԿԱՆ 2-ՐԴ ՏԱՐԻՆ:

Հայերենագիտական առաջին, երկրորդ եւ երրորդ տարվա ուսանողները

Թեհրանի Հայերենագիտական դասընթացների նպատկն էր մայրենի լեզվի եւ պատմություն դասավանդման ուսուցիչների վերապատրաստումը, մասամբ այն ինչ հետապնդում էր Սպահանի

¹⁰ - Փյունիկ. Թեհրան. 1982թ., Դ. տարի, թիվ 43(170):

¹¹ - Լորիկ Սիմրոջյան. Թեհրանի Հ. Թ. Հայերենագիտական երեկոյան դասընթացներ. Նաիրի տարեգիրք. Բ տարի, Թեհրան 2008թ. էջ 579-581:

Համալսարանի հայագիտական ամբիոնը, այն տարբերություններ, որ Թեհրանի դպրոցներում դասավանդող երտասարդ ուսուցիչները այստեղ ավելի լավ հնարավորություն ունենին իրենց աշխատանքի կողքին, նաև զարգացնել իրենց գիտելիքները երեկոյան դասընթացներում¹²:



Հայերենագիտականի առաջին շրջանի ուսանողները, ուսուցչական կազմի հետ

Նստած ձախից աջ՝ Լորիկ Սիմրոջյան(Նազարյան), Թամար Ղազարյան:

Ուսուցչական կազմ Անուշավան Գրիգորյան, Տ. Արտակ արք.

Մանուկյան, Տանատ Պողոսյան, Գորգ Դարձի:

Կանգնած՝ Վարուժան Գալստյան, Առաքել Ադամյան, Սեպուհ Ամիրխանյան, Նազար Նազարյան, Էմմա Էլսայան (Քարամյան),

Նորայր Էլսայան (Սարգսյան), Թելլո Աղաբաբյան, Վարդան Նազարյան, Խանլար Բաղումյան, (հետագային Տեր Զարեհ քհն.

Բաղումյան), Ժորժ Մարտիրոսյան եւ Հերոս Գավթրիեյան:

Քանի որ միջ այդ չկար նման դասընթացներ, սկզբնական շրջանում դասերին մասնակցում էին մեծ թվով հայ ուսուցիչ-ուսուցիչներ (60-70): Հետագա տարիներին այդ թիվը որոշակիորեն նվազեց, ի

¹² - Բաճիճի օրացույց. 1964/թ.:

հետեւանս այն բանի որ այդ դասընթացները արդեն ավարտում էին աշխատող ուսուցիչները: Հայերենագիտական դասընթացներ էին հաճախում նաեւ ոչ ուսուցիչներ, որոնք իբրեւ ստացած գիտելիքները սկսեցին օգտագործել միութենական, եւ կամ ազգային աշխատանքի այլ ասպարեզներում:

1975 թվականին դադարեցին Հայերենագիտական դասընթացների պարապմունքները, որը տեվեց մինչեւ 1980-81 ուսումնական տարին: Հայ ուսուցիչների պատրաստման եւ վերաորակավորման, ինչպես նաեւ համաձայն արդի պայմանների ու պահանջների հայոց դպրոցներում (համարյա նույնը՝ ինչ զգացվում էր 60-ական թվականներին) հայերենի ուսուցիչների ուսուցման գործը մեթոդական եւ բովանդակութայն իմաստով առավել օգտագործելի, այժմեական դարձնելու ու նաեւ հայերենագիտական եւ մշակութային մարզում տեղեկութայն փոխանցման նպատակով, խորհրդակցելով ժամանակի թեմական խորհրդի հետ եւ ունենալով նրա համաձայնությունը թեհրանի Հայոց դպրոցների Հայ Ուսուցիչների միութայն նախաձեռնութայնմբ եւ «Հայ կին» միութայն համագործակցութայնմբ վերսկսվեցին թ. Հ. թ. Հայերենագիտական Երեկոյան դասընթացների պարապմունքները: Մեծապես փոփոխված էին դասավանդութայն առարկաները՝ դասերի բովանդակությունը, դասավանդութայն ծրագրային նպատակա-ուղղվածությունը եւ վարչական ու աշխատանքային դրվածքը:

Նոր շրջանի դասընթացների ծրագրում ներառված են ուսմանսիրական-գործնական աշխատանքներ եւ մանկավարժական, մեթոդիկ առումով գործուսուցում եւ փորձնական աշխատանք (ստուգարքի կարգով):

Ստորեւ տրվում է թեհրանի հայոց թեմի Հայերենագիտական դասընթացների դասացուցակը.

1. Կրոնագիտություն եւ Բարոյագիտական (1.2.3)
2. Հայոց լեզու-աշխարհարար (տեքստարանություն եւ վերլուծություն) (1.2.3)
3. Հայոց լեզու-գրարար (քերականություն եւ թարգմանություն)
4. Մատենագրություն (հին հայ գրականություն)
5. Հայ միջնադարյան գրականություն
6. Արդի հայ գրականություն (Զարթոնքի շրջան եւ նոր շրջան)
7. Գրական տեսություն (Գրական դպրոցներ, ժանրեր, ոճեր, գրական հնարանքներ եւ գրական վերլուծութայն հիմնունքներ)

8. Հայոց պատմություն(1,2,3)
9. Մանկավարժություն (Աշակերտի հոգերանություն, դասականություն մեթոդիկա եւ դպրոցական հարցեր, տեսական եւ գերծնական հարցեր) (1,2,3)
10. Հայոց լեզվի տեսություն (ա. Հնչյունաբանություն, բառագիտություն, քերականություն-ձեւաբանություն, թեքում, շարահյուսություն, կետադրություն եւ վերլուծություն) (1,2,3)
11. Ուղղագրություն եւ ուղղախոսություն (1,2)
12. Շարադրություն եւ ինքնուրույն խոսքի ուսմունք (1,2,3)
13. Հայ մշակույթ Ա. (ծանոթացում հայ ճարտարապետությանը (ա-1)
14. Հայ մշակույթ Բ. (ծանոթացում հայ երաժշտությանը) (բ-1)
15. Մեթոդական աշխատասուղում (1,2,3)¹³:

Հայերենագիտական դասընթացների նոր շրջանում պարապմունքները վարել են (ու ոմանք դեռ շարունակում են պարապել) վաստակավոր ուսուցիչներ եւ մշակույթի գործիչներ՝ պարոնայք Նորայր Էլյասյանը, Սերոժ Թիլիմյանը, Սարո Բաբումյանը, Միշա Հայրապետյանը, Զանի Զարգարյանը, Ալբերտ Աճեմյանը, Սերոժ Սուքիասյանը, Վարուժան Առաքելյանը, դոկտ. Արմեն Հախնազարյանը, Հրայր Կոտիկյանը, Տիգրան Բայաթյանը, Վահիկ Ղազարյանը, Հարութ Տեր Մարտիրոսյանը, Սայաթ Բաբումյանը, Հայկ Շիրինյանը, Արա Ֆարհադյանը, Ալբերտ Պետրոսյանը, օրիորդ Հիմա Դավթյանը, օր. Լիդա Բերբերյանը, օր. Վերժիկ Սաֆարյանը, տկն. Այրինա Նորայրյանը, օր. Շեւի Ավետյանը, օր. Մարո Տեր Հարությունյանը, տկն. Յոզիկ Պուլուգյանը եւ օր. Իսկուհի Ասատրյանը:

Թեհրանի Թեմի առաջնորդ Գերշ. Սեպուհ արքեպիսկոպոս Սարգսյանը ստանձնել է կրոնագիտության եւ բարոյագիտության առարկայի դասավանդությունը:

Հայերենագիտական դասընթացների նոր շրջանի առաջին տնօրենը, եղել է Նորայր Էլյասյանը, ապա՝ պրն. Միշա Հայրապետյանը:

Դասընթացը ավարտել են 818 շրջանավարտներ, որոնց զգալի մասը ներգրավվել են Թեհրանի Հայոց դպրոցներում որպես, ուսուցիչ. մեկ մասը աշխատում է ազգային հասարակական հաստատություններում, իսկ մյուս մասը մյուսություններում եւ մամուլում:

¹³ - Մ. Հայրապետյան. նշվ. աշխ., էջ 585:

Թ. Հ. Թ. Հայերենագիտական դասընթացների դասավանդումը ժրագիրը 1996 թվին մի անգամ վերանայման ենթարկվելով, որոշակիորեն փոփոխվեց:

Դասընթացներն ուսանողները ընդունվում են ամեն տարեսկզբին կազմակերպված մուտքի քննություն, որին մասնակցում են միջնակարգավարտ անձինք՝ առանց տարիքի սահմանափակման:

Նշելի է, որ հայոց միջնակարգ դպրոցներում տիրող հայոց լեզվի դասավանդումը իրավիճակը ողբակիտորեն ազդում է դասընթացների աշխատանքների վրա, ընդ որի պահանջվում է առավել ճիշտ ու աշխատանք:

Հայերենագիտական դասընթացների վայրը վերաբացումից հետո երեք անգամ տեղափոխվել է («Նայիրի» դպրոցից Սանայի պողոտայի մասնաշենքը, այստեղից նախկին «Քուչեշ ուղեցույց» դպրոցի շենքը եւ այլա՝ «Վաչե Հովսեփյան» դպրոց):

Դասընթացները վարչական տեսակետից ենթակա է **Թ. Հ. Թ.** կրթական Խորհրդին եւ Ֆինանսավորումն ու բյուջեար գոյացվում է «Հայ կին» միություն միջոցով եւ ուսանողների թոշակներով:

Վերջին քսանամյակում տարեկան ուսանողների թիվը եղել է 70-55 հոգի¹⁴:

Ուսանողների թիվը 2001թ. եղել է 52 հոգի (առաջին տարի 13, երկրորդ տարի 20, երրորդ տարի 19 հոգի), իսկ 2002թ. եղել է 55 հոգի (առաջին տարի 23, երկրորդ տարի 12, երրորդ տարի 20): Ներկա դասախոսներն են Սեպուհ արք. Սարգսյանը, հնգ. Միշա Հայրապետյանը, Զանի Զարգարյանը, հնգ. Հարութ Տեր Մարտիրոսյանը, Սաքո Բարումյանը (այժմ տեղափոխվել է Հայաստան), Այրինա Նորավանդյանը, Մարո Տ. Հարությունյանը (Այժմ Ա.Մ.Ն.), Սայթ Բարումյան, Շեռլի Ավետյանը, հասմիկ Խաչատրյանը, Հելեն Օհանյանը¹⁵:

Թեհրանի հայերենագիտական դասընթացների իր բոլոր արժանիքներով հանդերձ կարելու թերութիւնները այն է ինչ ունեն եւ ունեցել են Սպահանի, Թեհրանի եւ հետագայում Իսլամական Ազատ համալսարանները եւ այն նրանց կղզիացած իրավիճակը եւ աշխարհում հայագիտական իսկական կենտրոն Մայր Հայաստանի հետ հաղորդակցութեան եւ համագործակցութեան բացակայութեանը:

Այժմ սույն կրթական հաստատութիւնը շարունակում է իր աշխատանքները, եւ նպատակ ունի առավել զարկ տալ իր գործունեութեանը եւ կենդանի կապ պահել հայագիտական ամբիոնների ու կենտրոնների հետ:

¹⁴ - Նույն տեղում. էջ 586:

¹⁵ - Նույն տեղում. էջ 587-588:

A REIGN OF TERROR.

**FROM TARTAR HUTS TO CONSTANTINOPLE PALACES.
CENTURIES OF OPPRESSION — MOSLEM AND CHRISTIAN —
SULTAN AND PATRIARCH — BROKEN PLEDGES FOLLOWED
BY MASSACRE AND OUTRAGE.
THE RED CROSS TO THE RESCUE.**

BY THE

REV. EDWIN MUNSELL BLISS,

Late of Constantinople,
Editor of ENCYCLOPEDIA OF MISSIONS; Assistant Editor
of THE INDEPENDENT,
ASSISTED BY

The REV. CYRUS HAMLIN, D. D., Founder of Robert
College; PROF. E. A. GROSVENOR, of Amherst College;
REV. BENJAMIN LABAREH, D. D., late of Persia, and Other
Eminent Oriental Scholars; also Several Eye-Witnesses of
the Massacres.

CHAPTER V.

THE KURDS.

**Legend of the Serpents — Connected with the Medes — Tribal
Organization — Nomad Life — Saladin and the Crusaders —
After the Russo-Turkish War — The Hamidieh Cavalry — Brutal
Treatment of Christians — Arabs — Circassians and other
Moslem Subjects — The Nusairiyeh — Yezidis and Druzes.**

The passion for legend is illustrated in no better way than in the statements as to the origin of the oriental races. Even the wildest tribes share in this, and there have come down, through their famous story-tellers, narrative after narrative, to be taken not as authentic history, and yet as giving after all the kernel of authentic history. The Kurdish people are no exception to this rule. According to the story that is told in their camps and castles, extending all the way from the eastern end of the Black Sea to the very borders of the Persian Gulf, and from the mountains of Western Persia along

the mountain ranges of Asiatic Turkey, they owed their origin to one of those acts of cruelty familiar to all Eastern history.

In the capital of Persia, in the ages long past, there was a king famous even there for his cruelty. Through many years his crimes went unavenged. At last the gods found them too severe, and in punishment sent two serpents to take up their abode, one in each shoulder. These serpents preyed upon his flesh, which yet was constantly renewed by a miracle of divine retribution, so that each morning found the body still unimpaired. The torture of the day brought to the

[page 86] DRAWING LOTS.

king's mind a suggestion of relief. Reasoning that his own flesh was no sweeter than that of his nobility, and that the younger the flesh the more dainty the morsel it furnished, he sent out among the wealthy families of his kingdom, and gathered in all the young men. Every morning lots were cast, and two of these were taken and fed to the serpents, that so they might be diverted from the body of the king. Naturally terror reigned throughout the kingdom. Fear and anger assisted the subjects to discover a way of cheating, both the king and the serpents, just as the king had hoped to cheat his tormentors. They reasoned that when the first taste of the serpents was sated, an ordinary sheep would satisfy their hunger. Accordingly each morning, lots were drawn between the two victims, one escaped and fled to the mountains, while his comrade suffered. This was carried on, for how long the legend does not say, long enough, however, to result in the gathering of a large number of these escaped members of the nobility in the mountains of Demavend, banded together to avenge the wrong upon them and upon their kindred against the king and all his forces.

This, according to the legend, was the origin of the Kurdish people. More authentic tradition states that a race variously called Gutu (warrior), Gardu, and Karu (whence Kardukas, Charduchi), occupied the mountainous eastern border of the Assyrian empire in the time of its glory. These were of Scythian origin, but were conquered by a tribe of Kermanj descended from Madai (Mede), the son of Japhet. In any case their mountain fastnesses furnished a sort of cave of Adullam, to which every man who had a grievance came, and a rude sort of feudal government arose. In some cases the men were followed by the women of their families; in others they

[page 87] VARIETY OF KURDS.

gathered wives from the plain in their raids. Thus there grew up a race in the mountains whose hand was against every man and every man's hand against them. Occupying a position on the border

of several kingdoms, it was natural that they should become a thoroughly heterogeneous community, owing their origin to no one race and taking their characteristics from many. Still, whether due to the method of their life or to the dominant influence of some racial element, there resulted a very marked race, unity governing the diversity. Thus, while the Kurds of the North are in many respects essentially different from those of the far South, both in general appearance and even in language, there are certain characteristics of both that mark them all as being of one race.

Probably no absolute distinction can be drawn between the different sections. In general, however, it is legitimate to accept the classification of some of those who have made careful study of them. About the only published authorities are the Kurdish history, "Shereef Na'ameh," published in St. Petersburg, a report to the British Government prepared by Major Henry Trotter, British Consul for Kurdistan, and monographs by the American missionaries. Considerable information has been given by individual Kurds, for they have furnished not a few scholars, and upon the basis of this information they may be divided according to race, religion, government and mode of life, the lines of separation not being always clear, but sufficient to furnish the basis for classification.

Taking up first the question of race, there appear to be two general divisions, each with two subdivisions. First comes the great Jaff race, divided into Kermanj and Goran or

[page 88] DIFFERENT RACES.

Kuran; second, the Wend tribes, divided between the Wends and the Lurs. The Jaff race includes those tribes occupying the country from the eastern end of the Black Sea as far south as Kerkuk in Turkey and Hamadan in Persia and throughout the mountains of Asia Minor. The Kermanj are by far the most numerous and include the entire population as far as the vicinity of Mosul and throughout Asia Minor, with the exception of a comparatively small number of tribes. The remainder are Goran. Of the Wends, the distinctive Wend tribe has its origin in Afghanistan and extends through Persia into Southern Mesopotamia. The Lurs occupy a section of Luristan southwest of Hamadan. If the total Kurdish population be estimated at three and a half millions, fully two millions belong to what may be called the Northern Kermanj tribes; about 400,000 to the Southern tribes, and about the same number (400,000) to the Goran tribes; while the Wends number in all about 700,000.

In religion all are Moslems, the great majority being Sunnis or orthodox; a comparatively small portion aside from the Wend tribes being Shiah. They are in the main very scrupulous in their observations of religious rites, thoroughly enthusiastic and intensely

loyal Moslems, looking upon all Christians with the most utter contempt. They are very largely under the influence of Dervishes, many of their leaders belonging to the different Dervish sects which abound far more in Eastern Turkey and Persia than in Western Turkey.

The general form of government is tribal, corresponding very closely to that of the clans of Scotland and such as is natural to all mountainous sections of country. As a rule, the chieftainship is hereditary, and in some families it has remained for a long time; in others the democratic element

[page 89 - illustration]

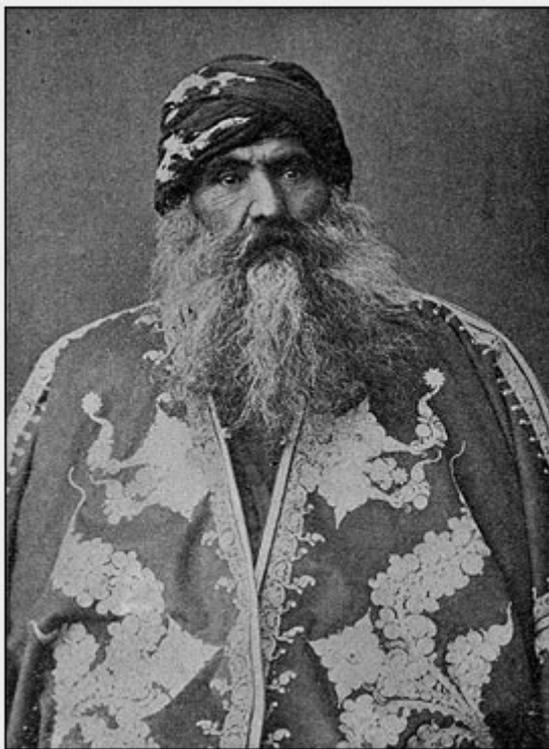


Image © ArmenianHouse.org

[caption] KURDISH SHEIKH, from the region north of Harput. Many of the Kurds of that section were originally of Armenian origin. A great many of them are man of considerable force of character and ability, generally kindly in their disposition, and living for the most part on good terms with their Christian fellow-subjects.

[page 90 - illustration]



Image © ArmenianHouse.org

[caption] GROUP OF XEIBECKS; a tribe of mountaineers inhabiting the mountain section inland from Smyrna. They are bold, reckless, rather brutal men, famous for their marauding expeditions, in which they plunder indiscriminately Moslem as well as Christian villages. In the Russo-Turkish war, numbers of them were taken into Bulgaria, where they committed the most atrocious outrages.

[page 91] MANNER OF LIFE.

seems to rule, and there are frequent changes. In the chieftainship among the Wend tribes that position is held according to custom by the man whose prowess marks him as the leader. There are, however, considerable sections in which the tribal organization is practically disappearing. These mostly include the Lurs of Persia and some of those found in Mesopotamia and through Asia Minor. This loss of the tribal character is due chiefly to the contact into which they have come with the dominating power of the Persian and Turkish Governments.

Perhaps the most apparent division of the Kurdish people is according to their manner of life, nomad or sedentary. The

distinction between these is not always easily drawn. In many cases the tribes are at one season of the year nomad and at another sedentary; thus some of the wildest clans of the mountains who spend their summers upon the plains wandering back and forth with their tents, are in the winter confined within their villages and have all the general aspects of a settled population. It is doubtless true that the general tendency has been from the nomad to the sedentary life, and many tribes whose ancestors a half century ago knew practically no abiding place, are now found year after year within the same geographical territory. But one of these divisions can fairly be said to have retained absolutely its nomad character, and that is the Wend tribe. They live on horseback, with comparatively few flocks or herds, and prey upon whatever country they happen to enter.

The great mass of the Kermanj are partially nomad, while the Lurs are almost entirely sedentary. The development of city life has had its effect, and there are a number of cities along the Persian border, including Kerkuk, Suleimanieh,

[page 92] TRIBAL ORGANIZATION.

Rowandiz and Bitlis, where the entire Moslem population is Kurdish. In some cases these have retained a certain tribal form of organization though not of government, but in not a few instances that has disappeared, and to the traveler the Kurd appears to be an ordinary Turkish citizen.

The general characteristics of the Kurds vary somewhat according to these general divisions. The nomads, whether Kermanj or Wend, are lawless and often brutal to the last degree. The sedentary Kurds are in the main sturdy, but quiet and unaggressive. On the other hand there is a marked distinction between the sedentary Lur on the plains of Persia and his kinsman in the city of Bitlis. In general the Kermanj are the most aggressive; the Gorans show the most character; the Wends are the wildest, and the Lurs the most peaceful. Comparatively few have come into contact with any form of civilization, although some of the Goran chiefs, and even men of no particular position, have manifested ability of high order. One of the most successful ministers that the present Sultan has ever had, who has not only been ambassador to Germany, but has held the position of Minister of Foreign Affairs and even that of Grand Vizier at Constantinople, is a Kurd from Suleimanieh. The editor of one of the most successful papers at the capital, before the present intense censorship was established, was a Kurd from the same section; and one of the most efficient assistants in the preparation of the version of the Bible in the Turkish language was a Kurd who had no education in foreign languages, simply what he had

obtained from Arabic, Persian and Turkish literature. No one can travel through the mountains of Kurdistan, south of Van, without coming in contact with men whose personal dignity of character and whose wide information astonish him. Not

[page 93] HISTORY OF THE KURDS.

a few who have known of these people have thought that possibly with them lay the solution as to the ultimate rule of that whole section.

Authentic history of the Kurdish people dates back not much more than three centuries. Before that time they were simply a collection of tribes with some racial unity, developing the idea expressed by the legend of their origin. Occasionally chieftains made themselves a wider reputation. Sala-din, the famous Ameer of the time of the Crusades, was a Kurd whose nomad instincts and ability placed him at the head of the Moslem foes of the European kings. In the middle of the sixteenth century they came under the power of the Ottoman and Persian rulers, though the fealty that they rendered was perhaps scarcely worth the name. Until the latter part of the last century they confined themselves chiefly to the mountain ranges bordering Turkey and Persia, spreading out upon the plains merely for occasional pasturage, but within the last half century the tribes have spread east and west, but principally west. Little by little they occupied the whole of the mountain section of Eastern Turkey; then the mountain ranges skirting the Black Sea; then the Taurus, until to-day they are found in varying numbers and with some modified characteristics, yet still evidently of the same race, even as far west as the borders of the Salt Plain of Western Asia Minor. The Kurds first came into prominence as an essential or at least important element in the problems affecting the Turkish Government, about the time of the Russo-Turkish war in 1876. Hitherto they had been looked upon chiefly as an element of disturbance, but not of dread. Whenever the government became more impatient than usual with their

[page 94] SIEGE OF ERZRUM.

raids, a strong hand was put forth and they were speedily brought to terms. There was no apparent thought on their part of any united action, or on the part of the Turks that they could be in any way made use of.

The siege of Erzurum and attending battles on the border first brought the Kurds into contact with the more advanced methods of western warfare. They had seen something of it at Kars in 1856, but there had not then been the advance made in the weapons used which characterized the conflicts of twenty years later, and it seems to have made little impression. On this latter occasion the

Kurdish chiefs with their men hung on the outskirts of both armies pillaging each with scrupulous impartiality. They had no love for either Sultan or Czar, and looked upon the soldiers, whether wounded or dead upon the battlefield, chiefly as furnishing material for their own better arming. Two results followed. There was a marvelous distribution of modern arms throughout the Kurdish mountains, and a perfect revelation as to the methods. of modern warfare and the power that even they might exert. More than this, however, there was borne in upon the Kurdish mind that neither Sultan nor Czar was omnipotent. The sudden arrest of the Russian advance and the subsequent evacuation of Erzurum could not in their mind be attributed to the power of the Turk. There must be other influences more mighty than he. In one way or another there came reports of the great Queen of England, the Emperor of Germany and his wonderful minister.

The author was lunching one day in a Kurdish village, not far from Arbela, when he had a call from a Kurdish Sheikh, who asked him to read the inscription on a magnificent pistol. He read, "Providence Tool Company, Providence, Rhode

[page 95] OPEN WAR.

Island." The Sheikh would say nothing as to where and how he gained possession of this weapon, but it did not require much shrewdness to identify him with one of the leaders, who brought terror to the stragglers, both Turks, and Russians, in the war that had only ceased two years before. More significant, however, were the questions he asked about Gladstone, Bismarck, Queen Victoria, the Czar, etc., and especially those in which he tried to sound the visitor as to the relations between those men and the Sultan and Shah. He did not get much satisfaction, but his talk came very vividly to mind a few weeks later, when a messenger from the most powerful chief of the mountains came to the same traveler to ask, in a strictly private way, how he could best come into communication with the Queen of England, whom he desired to recognize as his suzerain. It was easy to refer him to an English Consul, with the explanation that Americans had nothing to do with Oriental politics.

The first fruit of this was manifest two years later, when the chief who sent this last question declared open war on the Shah, and started on an expedition that for a time threatened ruin to the two large cities in Northern Persia. Sheikh Obeidullah was one of the finest specimens of the Kurdish chief. A man of wide acquaintance, shrewd judgment, boundless ambition, and fine bearing, he was evidently fitted to inaugurate a Kurdish kingdom. He was connected, too, with the Nakshibendi order of Dervishes, and could

bring to his support the mighty influence of that, the most powerful order in Western Asia. When he started out from the fastnesses of the mountains north of Rowandiz there was terror everywhere, and not a few felt that not merely had a new element entered the conflict, but one whose power was beyond com-

[page 96] **DANGERS TO THE SULTAN.**

putation. He traversed the plain south of Lake Urumia, appeared before the city, and even threatened Tabriz. He doubtless made his first attack on Persia, as the weaker of the two empires, planning, in case of success there, to measure strength with the Sultan. He doubtless hoped also to make such an impression as to attract the attention of Europe. He was disappointed, however. His followers, with no discipline or morale, proved absolutely unmanageable when it came to meeting even the play troops of the Persian army, and the tumbledown walls of Urumia. They soon became disheartened, feared lest they should lose the plunder already collected, and the army of many thousand men melted away like dew.

As a Turkish subject the Sheikh, under the representations from Teheran, was taken as a captive to Constantinople. He was confined for a time in an apartment of the palace, but managed to escape in the form of a green dove, as the nursery stories went. He was found, however, back in his old home, and again seized and sent into exile in Arabia, where in due time he died.

This experience, however, had its lessons for the Turkish Government. It was evident that there was an element of danger in the mountains of Kurdistan, which, added to the other dangers menacing the Sultan, from the activity of the Armenians, the pressure from the European powers, and the general hostility to his Caliphate among the Arabs, might easily prove very serious. Were the Kurds to join the Arabs, Turkish rule in Eastern Turkey and Mesopotamia would be at an end. Were they to join the Armenians the result would be equally disastrous. Such a thing may seem absurd, and yet it was not so absurd as might appear. The one power that seemed to Sheikh Obeidullah and doubtless to his friends

[page 97] **PLUNDER AND FINERY.**

as the one to be courted, was England. England was well understood to be the patron of the Armenians. The Kurds had little hostility to the Armenians themselves. They were glad to plunder them when they could, and very ready to raise the Moslem cry if it served their turn; but in the main Kurdish and Armenian mountaineers had gotten along to gether fairly well. It was the villages of the plain that had the most to fear. Both alike suffered

from the Turkish Government, both alike dreaded Russia. It is by no means in conceivable that the two should have united forces against both governments.

Whether this fear came to the Turkish authorities or not, it is certain that they took the most effective way to prevent such a union.

The two things that appeal most to a Kurd are plunder and finery. If he can appropriate other people's sheep and goods and dress himself in showy colors he is happy. With true Oriental shrewdness the Turkish Government took advantage of this and sent word to the chiefs to organize a portion of their men into a sort of irregular cavalry. They were to be provided with uniforms and arms, were to be honored with the Sultan's own name, Hamid, and called the Hamidieh Cavalry. At first there was some dismay, for it is the unvarying rule of the Turkish Government to send its soldiers far away from their own homes for active service. That rule was broken in this case. The Hamidieh were especially favored and permitted to remain in their own mountains, where they were authorized to act as police. The effect of this was to give them absolutely unlimited opportunity for plunder. The slightest defense on the part of the Armenians against a raid was sufficient pretext to warrant their punishment for open in-

[page 98] **KURDS AS DEMONS.**

surrection, and this was what happened throughout Eastern Turkey and even to the west, wherever the Kurds extended. The result has been to bring out into bold relief the worst elements in the Kurdish character. The atrocities committed by them have been horrible beyond description. They have showed no mercy to any. They have become so identified with robbery, murder and outrage, that not merely have the Armenians come to dread them as demons, but the Turks themselves often look upon them as the most dangerous allies. At the same time their innate cowardice as well as their weakness have been made most apparent. In every case where they have carried devastation to places of any size or strength it has been with the aid of Turks, and whenever the Turkish Government has really sought to ward off their attacks it has done so with perfect ease. In defenseless villages they have proved a perfect tornado of devastation, but in not a single city have they unaided been able to accomplish anything. In the attack on Harput, where the houses of the American missionaries were destroyed, they were assisted by the Turkish rabble from the city itself and by Turkish soldiers in disguise; but when, as at Mardin, they sought alone to attack the city, they were easily driven back.

The term Arab is applied in popular use to all the Moslem subjects of the Sultan who use the Arabic language, and they are found in

Syria, Mesopotamia and Arabia. In fact a large number of these are not Arabs at all. In both Northern Syria and along the Lebanon, the great mass are Syrians who early accepted Islam, and are of the same race as their Christian fellows of the Jacobite and Chaldean Churches. Thus, in the cities of Aleppo, Mardin and Mosul there are comparatively few pure Arabs, although genuine Arab tribes

[page 99] **THE ARABS.**

press very closely upon the borders of all these places. Arabia itself, being practically independent, with the exception of the provinces of Hejaz and Yemen, has comparatively little to do with Turkish history, and notwithstanding that the Bedouin tribes of Mesopotamia partake frequently of the general characteristics of the mountain Kurds, they still have come into little antagonism with Christians. They prefer the free life of the plains and are not feared by the villagers as are the rougher Moslems to the East. The chief interest for Turkish history connected with the Arabs arises from the control Turkey has held, ever since the conquering of Egypt, of the provinces of Arabia, where the Moslem religion has its center. The Arabs of Mecca and Medina, and also those of the province of Yemen, have always hated the Turk. The Moslem law says that the caliph should be a member of the tribe of Koreish, and to have that high honor, so dignified by the rulers of Bagdad and their followers, assumed by a Tartar from Central Asia is a standing grievance with the descendants of the Prophet and his kinsmen. Hence the Turkish hold upon those provinces has always been very slight, scarcely more than its hold upon any of the interior sections. Revolts in Yemen have become so common a phrase that they scarcely attract any special attention. The whole province is in a chronic state of disturbance, and almost at any time, were Arabs really to exert themselves, or could they unite, they could throw off the Ottoman rule. More important in many ways than the regular Arabs are the Syrians. They are shrewd, proud, ambitious, love display and manifest the peculiar characteristics of a race which for centuries was subject and then assumed the ascendancy.

[page 100] **THE CIRCASSIANS.**

The Circassians, who are found in numbers in Asia Minor, from Constantinople to Sivas, along the shores of the Black Sea, and also to a considerable extent in European Turkey, are mostly the followers of Schamyl, the famous leader who was defeated by the Russians in 1859. They are bold and daring, far more fearless and aggressive than the Kurds and are also of a higher type of ability and character. The Sultan listened to their appeal for protection and gave them a cordial welcome into his domains. He appropriated to them certain lands and then practically left them to claim

possession and to extend their claim wherever they could. As a result, for a number of years they were a terror to all, Moslem and Christian. Gradually, however, they settled down and then their industry manifested itself and the Circassian communities in many cases attained a good degree of prosperity. Naturally they brought more or less of their brigand style of life and of dealing with them, and even the settled communities included not a few who relied for their subsistence upon plunder. One thing may be said in their favor. They brought their wagons with them from the Caucasus, and have done more perhaps than any others to change the method of transportation. Accustomed to rough roads in their old home, the absence of roads in Turkey did not terrify them and they set to work to make some, and to them perhaps more than to almost any other influence was due the gradual disappearance in certain sections of carriage by horse and mule caravan. Akin to the Circassians are the Lazes, found chiefly in the region of Trebizond. They, however, are of a lower grade, more brutal and less reliable, more easily led into outrage and violence of the lower order. Their

[page 101] OTHER MOSLEM TRIBES.

work is especially seen in the massacres in the region of Trebizond, Baiburt and Erzurum.

In Western Asia Minor, in the mountains back of Smyrna and throughout the generally rough country as far east as Angora, there are numerous Moslem tribes passing under one name or another according to the location — Xeibecks, Av-shars, Yoruks, etc. They are a wild, lawless, brutal lot, a terror to everyone in the whole region. They know no restraint of any kind and put at defiance all law. Occasionally, when their depredations upon the plains or villages have become too severe, the Turkish Government has sent out some troops, but ordinarily they have held their own in the mountain fastnesses and plundered the villages and towns and carried into exile prominent citizens, holding them for heavy ransom. In this respect they have vied with some of the well-known Greek brigands, until it was scarcely safe for foreigners to ride out an hour's distance from the cities of Smyrna, Manisa or Aidin.

Ordinarily associated with Moslems and classed in a sense as Moslems by the Turkish Government, yet not belonging to them really, are three strange communities in Syria and Mesopotamia; the Nusairiyeh and Druzes in Syria and the Yezidis in Mesopotamia. The Nusairiyeh have their headquarters in the cities of Adana, Tarsus and Latakia, and number perhaps 300,000. Their origin is lost in obscurity. Some claim that they are descended from the Persians; others that they are the remnant of the tribes that

Joshua drove out of Palestine. Their religious practices, which are held very secret, sustain the theory of their descent from the ancient heathen tribes of Palestine. They receive their name from a renowned leader and teacher, and their religious system was

[page 102] **THE NUSAIRIYEH.**

brought to perfection by one of his descendants. They claim to be followers of Mohammed, but are really pagans, the claim being a diplomatic one, chiefly for the purpose of avoiding the terrible oppression of the Moslem rule. They hold to special mysteries into which none are initiated under eighteen years of age, and each applicant must bring twelve men as security, and these must each be secured by two others. He is then required to swear by all the heavenly bodies never to reveal the mysteries under penalty of having hands, feet and head severed from his body. It is, as a consequence, almost impossible to learn anything from them, and one of their number at Adana, who revealed their mysteries in part, disappeared shortly afterwards, and undoubtedly suffered the penalty. They worship fire, the wind, the waves of the sea — anything that manifests power; are hearty believers in the transmigration of souls, and occasionally have a strange mixture of paganism and Islam. They have numerous feasts, and some of their religious rights are said to be most vile. They are revengeful and practice blood atonement. They are thievish and tricky to the very last degree, and their general morality is very low. At the same time many of them manifest elements of character of great interest, and their shrewdness makes conversation with them almost fascinating. Their relations to the Turkish Government have always been uncertain. They have been heavily oppressed and have been called on to furnish tributes, but are such adepts in the art of deception that even the government has found it impossible to carry out all its designs with them.

The Yezidis are popularly known as devil worshippers, though this is probably incorrect and due partly to the secrecy of their rites, and partly to their idea of propitiating the powers

[page 103] **THE YEZIDIS.**

of evil. They belong to those Arabs who refused to accept Islam, and gathered in a loose organization under a certain sheik from the region of Damascus, in the early part of the twelfth century. Under Moslem rule they have in a certain way accepted Mohammedanism, at least in outward appearance, though they entertain a deep-seated hatred for Moslems, whether Arabs or Kurds, and are in return treated by them with contempt. They are found both in the mountains to the east of the Tigris and also in the Sinjar Hills west of Mosul, as well as in the vicinity of that city itself.

Those in the mountains use the Kurdish language, but those on the plains use Arabic as well. They are an agricultural people, live in villages, and as a rule are neater and cleaner in their dress than either the Arabs or the Kurds. In the main they are quiet and industrious, but in the northern sections among the mountains they are given to highway robbery, and in the Sin-jar Hills, where they are in the great majority, they are restive and hostile to the Turkish Government. Their religious belief is very confused. They believe in God as the Supreme Deity, but have nothing to do with Him in the way of worship or service. They believe in an emanation from God who is eternal, the Melek Taoos, or King Peacock, who became incarnate as Lucifer, deceived Adam and Eve as Satan, and is one of the seven gods who in turn ruled the world for ten thousand years. They also worship the Sheik to whom they owe the organization of their religious system, and various other gods. They hold to the transmigration of souls and give a qualified reverence to the Scriptures, the Old and New Testaments. They have a religious oligarchy composed of six orders; the Ameer, Sheiks, and priests, who are Nazarites, having taken vows of celibacy. They worship the

[page 104] **THE DRUZES.**

sun and fire, and once a year perform the service before the emblem of the Peacock, which is carried to the different villages. They have no liturgy and observe several feasts. Their relations to the Turkish Government have been not unlike those of the Nusairiyeh, except that they have suffered more severely than that community. In the early part of the present century there was a terrible massacre in which thousands of them were put to death.

More notable than either of these previous classes, although much smaller in numbers, is the sect or race of the Druzes, living in Northern Syria, along the slopes of the Lebanon. They have about one hundred and twenty towns and villages, and are estimated at a total population of 65,000. Their chief town is Deir-el-Kamar, about fifteen miles southeast of Beirut. Like the Nusairiyeh, they are generally supposed to have descended from the pagan peoples of the land, especially the Cuthites, who re-peopled Samaria; or perhaps partly from the Mardis, brought to Lebanon by Constantine, with an element of the Arabs and possibly something of the Crusaders. Their own traditions indicate a widely extended knowledge, and in their conversation and manners they show a certain refinement which is in marked contrast to the other Syrian races. The reputed author of their peculiar religion, which is held in secret by them, was a caliph of Egypt at the close of the tenth century, who was undoubtedly insane, but who left the impress of

his ferocity upon the people. They do not acknowledge the claims of any other religion, but allow the profession of any religion according to expediency, and unite with the Moselm in many of his services. So also they at times will sprinkle with holy water in the Maronite churches. Far from being fatalists as the Moslems, they recognize

[page 105] MASSACRES OF 1860.

absolutely the freedom of the human will. Ordinarily they are quiet and peaceable, but on occasion are stirred to terrible ferocity, as was seen in the massacres of 1860, when they killed so many Maronites, and at the present time they furnish the Turkish Government with not a little cause for uneasiness. A threatened revolt in the winter resulted in calling out the reserves of the Turkish army, and for a time there was fear of a general outbreak. This, however, was averted and quiet was restored.

A talented artist, architect Zareh Hadajian

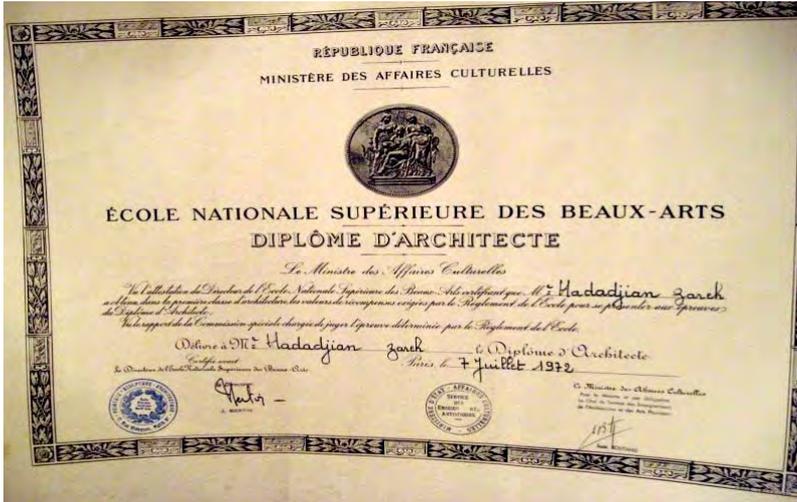
By: Ed. Baghdasarian



I recently had the great chance to meet with architect Zareh Haddajian, who has passed a long way through Engineering, Construction and project management, now he is dedicated to beautiful world of arts.

He was born in 1943 in Saida, Lebanon. His mother was from Urfa and father from Akcheher (70 km from Ankara). His father left the country of origin (Turkey) before the Armenian genocide (1915), but after the first World War, he returned to his home and found it confiscated by the Turks, and occupied by a Turk authority and had misfortune of being arrested and sent to Der-Zor, but he was able to flee to Aleppo, Syria with his friend at night. In Aleppo he got informed about the murder of his family, six brothers, father and mother, except his one brother (Marmara newspaper editor Robert Hadejian's father), who was in Constantinopol, Istanbul. He then went to Beirut and Saida, where he married Miss Arousiak Amirkhanian and had luck to have three sons and one daughter, Sarkis,

Hagop, Mariam and Zareh, and got involved in jewelry and clock repair business. He was the first watch repairer in South Lebanon. In 1936 he was elected Chairman of the Armenian community and got appreciation certificate from Noubar Pasha, president of AGBU (Armenian General Benevolent Union). Here, his son Zareh and all children were born. He left Lebanon and went to US, when the war started in Lebanon.



Zareh attended the local Armenian and French and public schools, then he went to Paris and studied mathematics and physics (two years) and Architecture (seven years) at Ecole Nationale Superieure Des Beaux-Arts and graduated in 1972.

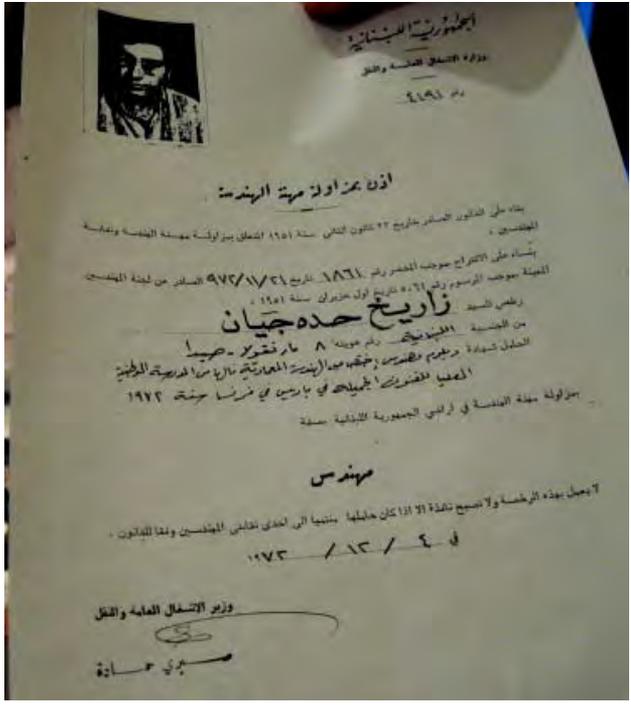
While he was studying in Paris, he was treasurer for three years at the city universities (Armenian residence and two years for the Lebanese students in Paris, France). While studying, he was self-employed and repaired watches to cover his expenses and to pay all the expense of an Armenian student for a year. He initiated also cooperation between the Armenian and Lebanese students in France by arranging several dinners in the Armenian residence sponsored by Lebanese Travel Agency.

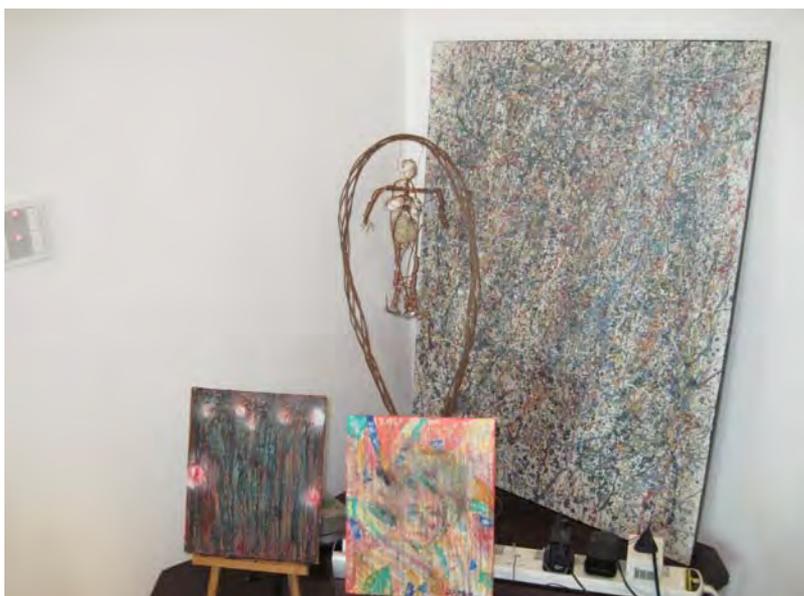
He returned to Saida, then Beirut and in 1973 he was invited to work at various architectural and engineering firms in Dubai. Since 2010 he lives and works in Doha. He also has had his own management and engineering consulting company, and later he was the general manager of a civil

contracting company. He has worked on various projects, including roads, highways, airports, stadiums, mansions and palaces, military bases and so on.



Zareh married, in 1976, with Miss Lena Mansurian (Lebanon). He is father of three children, two boys and a girl (Vahe, Vatche and Elda), the first one lives in Lebanon and the other two resided in the United States.







Architect Zareh, especially in the recent years devoted himself to arts, creating numerous magnificent works. His artistic works are in the category of the applied art, statues and embroidery, especially oil and watercolor posters, some of which we would like to present here in this issue of our magazine. Almost all his furniture are made from recycling work (HDPE pipe, wood collected from pallets, etc (Please visit his facebook page: Zareh's recycling artwork).





تاریخ آران

عواقب فتوحات تازیان

دکتر ادیک باغدادساریان

فتوحات تازیان و تشکیل خلافت آنان در خاور نزدیک و میانه (دهه های ۴۰-۳۰ سده ۷م.) اوضاع سیاسی- نظامی و اجتماعی- اقتصادی جدیدی پدید آورد که با تمام عواقب خود نقش سرنوشت سازی در زندگی مردمان منطقه ایفا نمود. حرکتها و مهاجرت های طوایف کوچ نشین ترک آسیای میانه دور دست چه در موطن خود و چه خارج از مرزهایشان عمیقاً با حکومت تازیان در این دوران مرتبط بود. اینها، به نظر ما عمدتاً به سیاست تازیان در خاور نزدیک و میانه، گسترش اسلام و شرایط مناسب پدید آمده بعد از آنها مربوط بودند. تا زمان فتوحات تازیان و گسترش اسلام نیز طوایف ترک که اجدادشان از زمان های باستان در نواحی شمالی چین می زیستند، مهاجرت خود را آغاز کرده از سده های ۶-۴ تدریجاً به سمت غرب در سواحل خزر و سپس دانونب گسترش می یافتند.

مهاجرت طوایف ترک جنگ طلب پیش از دوران تازیان دلایل و انگیزه هایی داشت که بررسی آنها بیرون از حوصله این مقاله می باشد. هدف اصلی ما بررسی نفوذ و رخنه طایف ترک به خاور نزدیک بر اساس منابع عرب زبان می باشد، رخنه ای که در دوره آغازی سلطه خلفای عرب بغداد (۱۲۵۸-۷۵۰م.) شروع شد. با این حال باید گفت که یکی از دلایل مهاجرت ترکان جستجوی مراتع و چراگاه های جدید بود. این مهاجرت ها معمولاً توأم با برخورد خونین با مردمان بومی بود. ترکان موفق نشدند از جنوب مقاومت شدید ساسانی را در هم بشکنند، گر چه آنان در آنجا بسیار فعال بودند. با این حال یکی از اقوام ترک در یکی از مهاجرت های سده دهم میلادی از ترکستان غربی خارج شده در خراسان حکومت غزنوی (سده های ۱۲-۱۰م.) را پایه گذاری نمود. در عین حال، در نیمه دوم سده دهم، حرکت جدیدی در ترکستان آغاز شد که پیرو

آن حکومت جهانگشای سلجوقی پایه گذاری گردید و بنا به گفته مارکس «تمام روابط را در آسیای مقام» تغییر داد.

ترکان پیش از اسلام برای تازیان آشنا بودند و این آشنایی اساساً توسط منابع فارسی و ایرانی حاصل شده است. اما تماس گسترده آن دو دیرتر و از زمان حلفای عمان صورت گرفت (۷۵۰-۶۶۱م). می دانیم که تازیان از خراسان وارد خوارزم (آغاز سده ۸م) شده ماوراءالنهر را تصرف نموده در این سرزمین ایرانی استحکام یافتند (سغد با پایتخت های بخارا و سمرقند، خوارزم و غیره). طوایف اغوز (ترکمن) که تا آن زمان به اینجا مهاجرت کرده بودند تقریباً این استان های متمدن ایرانی را تغییر شکل داده بودند و این نواحی در آینده پایگاه مستحکمی برای اقوام یاد شده جهت نفوذ دست اندازی به ایران و آسیای مقدم شدند (سده ۱۱م). مردمان بومی ایرانی سغد و خوارزم در مقابله با طوایف مهاجم ناکام بودند لذا بخش اعظم ماوراءالنهر بتدریج به ترک نشین شد. در آن زمان در نواحی مرزی شمال شرقی خلافت عرب (بویژه گرگان، نواحی میان دریای خزر تا جنوب شرق)، نفوذ ترکان بی سرو صدا و راحت صورت گرفت. به همین علت است که نمی توان تاریخ دقیقی برای گسترش ترکان در نواحی مذکور مشخص نمود.

طوایف ساکن شده در این استانهای ایرانی، همچنین غزنویان، به اسلام گرویدند و با ایجاد تماس با دنیای عرب، تحت تاثیر فرهنگ عرب قرار گرفتند. اما سایر اقوام هم نژاد آنان که در نواحی شرقی آسیای مرکزی ساکن بودند، طبیعتاً تحت تاثیر فرهنگ چین قرار داشتند.

در دنیای اسلام سده نهم دیگر اطلاعاتی راجع به ترکان وجود داشت. در منابع عربی سده های میانه اطلاعات زیادی در باره طوایف مختلف ترک وجود دارد. کافی است یادآور شویم که از سده نهم جغرافیدانان عرب (ابن الفقیه، المسعودی و غیره) در آثارشان راجع به تعدادی از اقوام ترک مطالبی ذکر کرده اند. در هر حال، تصویر اصلی ترکان نواحی مرکزی خلافت عرب توسط اسیران جنگی و برده های ترک پدید می آمد. برای نمونه، جالب است که در دوره اولیه خلافت عرب، حاکمان خراسان و شرق تنها اسرای جنگی و برده های ترک را به عنوان خراج به بغداد می فرستادند. المقدسی جغرافیدان سده ۱۰م. در این باره می نویسد که خراج سالانه خراسان شامل ۱۲ هزار برده ترک بود (المقدسی، ۳۴۰).

جنبش های مردمی ضد عباسی در پهنه گسترده خلافت عرب که از سده نهم میلادی آغاز شده بودند و نیز تضادهای داخلی دربار و نیز دسیسه های برمکیان ایرانی تبار که به منصب های عالی حکومت بغداد رسیده بودند، خلفا را به این اعتقاد هدایت کردند که می بایست یک ساختار قوی نظامی متشکل از عناصر غیر عرب و غیر ایرانی پدید می آورد. به همین علت بود که اسیران جنگی و برده های ترک که از ماوراء النهر و کشور خزران آورده می شدند جایگاه خاصی یافتند، بدین سان ارتقاء غلامان ترک به مناصب عالی نظامی خلافت آغاز گردید.

ارجحیت جنگاوران ترک نخست این بود که هیچ ربطی به محیط جدید نداشتند و منافع مردم بومی بر ایشان نامأنوس بود. سپاه ترکان در وهله نخست برای سرکوب شورشهای پایتخت بغداد مورد استفاده قرار گرفت و بدین ترتیب تکیه گاه مطمئنی برای دفاع از خلافت و سرکوب جنبش های مردمی گردید.

گر چه در اوایل سده نهم م. در زمان خلافت مأمون (۸۳۸-۸۱۳ م.) لشکر ترک قدرت نظامی بالایی داشت اما جنبش های ضد عباسی بی وقفه ادامه می یافتند.

لشکرهای آماده ترک به مهمترین مراکز ضد عرب و ضد فئودالی ارسال می شدند. برای نمونه، نظامیان ترک در مبارزه ۲۰ساله سپاه عرب در برابر جنبش بابک خرمدین جایگاه مهمی داشتند و در اثر تلاش آنان بود که سرانجام در سال ۸۳۳ م. بابک دستگیر و در سامره به مرگ محکوم گردید.

نقش عنصر جنگجوی ترک در دستگاه خلافت عرب چنان اهمیت یافت که بعدها خلفا تبدیل به عروسکی در دست آنان شدند و این امر بویژه در زمان معتصم مشهور بود. فرماندهان رده بالای ترک تدریجاً شروع به دخالت در امور دربار کردند و کسانی که مورد پذیرش آنان نبودند عزل و افراد مطلوب به خلافت می رسیدند. برمکیان ایرانی تبار برای جانشینی ترکان پا به عرصه گذاشتند و امور اساسی دربار را در دست خود گرفته بر امور داخلی و خارجی دربار عباسیان نفوذ و تاثیر زیادی پیدا کردند. مورخان عرب سده های میانی، اختلافات و شکافی که در دربار خلفا ایجاد شده بود به عنصر ترک نسبت می دهند و براستی نقش منفی آنان را در زندگی حکومتی عباسیان مورد تاکید قرار می دهند. نظامیان ترک پس از رسیدن به مقام های عالی نظام سیاسی و اقتصادی خلافت عباسی را واقعا "تضعیف نمودند. افزون بر آن، اسیران آورده شده از آسیای میانه،

پس از سده نهم میلادی، صاحب زمینهایی در ایران، تارسون، آدانا، ماراش، ملطیه، خلات، منازگرد و کارین شدند. این بخشش اراضی تدریجا محدود به درباریان و تنها در پهنه عراق شد. احمد ابن تولون و محمد ابن توغج از فرماندهان نظامی ترک مصر و سوریه تدریجا مستقل شدند و فعالیت آنان زمینه را برای استقرار خلافت فاطمیان (۱۱۸۱-۹۰۹ م.) با عرب آماده ساخت.

بدین ترتیب تا سده ۱۱ م. ترکان بعنوان عنصر جنگی به خاور نزدیک رخنه کردند. این مهاجرت ها از طریق ایران به سوی نواحی مرکزی حکومت عرب هرگز ماهیت گروهی و توده ای بخود نگرفتند. این سربازان مزدور با قطع ارتباطشان از موطن خود و با قرار گرفتن در زیر نفوذ فرهنگ اسلامی، تدریجات مستحیل شدند. گرچه تعداد آنان در پهنه گسترده خلافت عرب بسیار ناچیز بود. اگر چه آنان در حیات سیاسی-نظامی دربار صاحب نقش شدند اما هیچگونه تغییری در ساختار قومی خاور نزدیک پدید نیاوردند. با این حال، رخنه آنان و تاسیس حکومت غزنوی و توسعه فعالیت آن در نواحی مرزی خلافت عرب زمینه را برای لشکرکشی مخرب و ویرانگرانه سلجوقی آماده ساختند و در طول آنها مهاجرت بزرگ طوایف ترک به سوی خاور نزدیک انجام شد.

ظهور ترکان سلجوقی در صحنه تاریخ برای مردمان و کشورهای خاورمیانه و نزدیک سرنوشت ساز بود. ترکان سلجوقی در اثر فعالیت های راهزنی و لشکرکشی های خود در سده های ۱۱-۱۰ م. تدریجا موفق شدند سیطره خود را بر ناحیه وسیعی حاکم سازند که از آسیای میانه تا ایران، آسیای صغیر، قفقاز و غیره امتداد می یافت و در این نواحی شرایط پیچیده و بغرنجی پدید می آمد. سلطان طغرل بیک سلجوقی پس از پیروزی در جنگ دانداکان (در تاجیکستان) به سال ۱۰۴۰ و اعلام حکومت، برای پنهان کردن ماهیت سلطه جویانه لشکرکشی ها، مهمترین مسئله خود را حفظ سنی گری اسلامی و آزاد سازی و رهاندن خلافت عباسی از دست بوئیان ایرانی تبار قرار داد. این سیاست حيله گرانه بعدها باعث گرایش سنی ها بسوی او شد. طغرل پس از درهم شکستن حکومت غزنوی در دهه ۴۰ سده ۱۱ م. لشکرکشی گسترده ای بسوی ایران، عراق، قفقاز و آسیای صغیر آغاز کرد و فتح آنها در دوران اولیه توسط نیروی های ترکمن اغوز عملی شد. با این حال لشکرکشی های او در دهه ۵۰ سده ۱۱ م. شدت گرفت و او بغداد پایتخت خلفای عباسی را متصرف شد. آنگاه سلجوقیان متوجه شمال میانرودان و استان های مرکزی ارمنستان شدند.

مطالب موجود گواهی می دهد که اغوزهای رخنه یافته در نواحی یاد شده از طریق آذربایجان به آنجا راه یافته اند زیرا مهمترین مسیر برای رسیدن به قفقاز بود. طوایف اغوز در سال ۱۰۲۹م. به این استان خان نشین رخنه کردند یعنی زمانی که گروه های سلجوق-ترکمن و نیروهای مشترک اغوز-ترکمن از سلطان محمود غزنوی متحمل شکست شدند.

دامنه لشکرکشی های ترکان سلجوقی در دهه ۴۰ سده ۱۱م. تدریجا "گسترش یافت و تا پایان سده، ایران، عراق، سوریه، آذربایجان، ارمنستان، آسیای صغیر و نواحی دیگر فتح شدند. سلجوقیان، نقشه سیاسی این نواحی را کالا" متحول کردند.

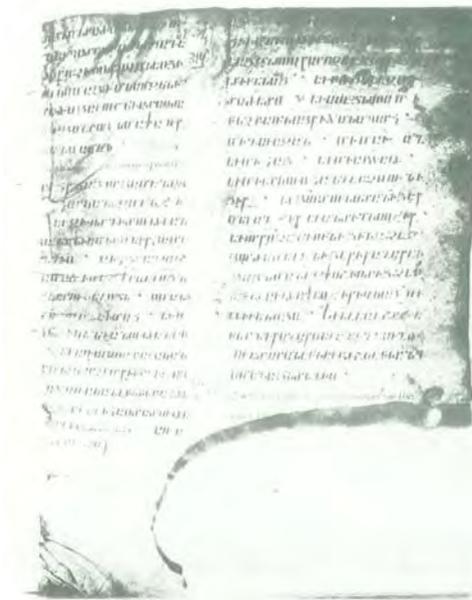
بدین سان، در نتیجه حملات راهزنانه، ظلم های غیر انسانی و قتل و غارتها، عنصر ترک صاحب اوضاع خاور نزدیک گردید و چه زمان و چه شرایط سیاسی مساعد ایجاد شده به آن کمک کردند.

اجمالاً" باید گفت که بررسی منابع عرب نشان می دهد که عنصر ترک در دو مرحله مختلف وارد خلافت عرب و بطور کلی خاور نزدیک و میانه شد. در مرحله اول ترکان با اهداف سیاسی و اقتصادی بعنوان اسرای جنگی و غلامان به قلمرو خلافت آورده شدند و هیچگونه خطری برای منطقه نبودند. در این دوره (سده های ۹-۱۱م.) تا ظهور ترکان سلجوقی هیچگونه پدیده ترکی شدن منطقه مشاهده نمی شود. مرحله دوم به مراتب خطرناک تر و خونین بار تر بود و صفحه خونینی در تاریخ کشورها و مردمان منطقه از جمله تاریخ ارمنیان باز نمود. فتوحات سلجوقی به طوایف ترک امکان داد بدون مشکل و براحتی وارد خاور نزدیک شوند و در اینجا اسکان گزیده بعدها مردمان ترک و آذربایجانی را تشکیل داده بعنوان هسته اساسی آنها عمل کنند.

آذربایجان بر پایه برخی منابع ارمنی

دکتر ادیک باغداساریان

تقریباً در همه منابع ارمنی بطور مستقیم یا غیر مستقیم به آذربایجان به عنوان سرزمین شمالی ایران اشاره شده است. در این منابع نام این خطه به صورت آترپاتاکان (Aterpatakan) ضبط شده و تا امروز نیز در کتاب ها و مطبوعات و رسانه ای همگانی ارمنی همین نام به کار می رود. در برخی منابع حتی نام "سرزمین ماد" برای آن به کار می رود. لفظ آذربایجان شیوه نامگذاری ترکی منشعب از تازی برای این سرزمین است.



ԱՄՍԻՆՈՒԿ ԻՄՈՒՍԵ ԽՈՐԵՆԻՆԻ ՔՆՆՈՅ
 ԱՄՍԻՆՈՒԹՅԱՆ IX-X ԳԳ. ՁԵՆՈՒԿԻՆԸ

یک برگ از نسخه خطی (سده ۹-۱۰) تاریخ موسی خورنی

بر اساس منابع ارمنی ، آذربایجان سرزمین بزرگی بالغ بر ۱۰۰ هزار کیلومتر مربع در غرب دریای مازندران و شرق ارومیه و جنوب رود ارس است.

این سرزمین در سده های ۶-۷ پ.م. در قالب حکومت ماد و سرزمین ماد قرار داشت و در سده های ۴-۶ پ.م. جزو ساتراپ نشین ماد کوچک در حکومت هخامنشی بود. در سال ۳۲۱ از خودمختاری برخوردار شد. از دیرباز اقوام مادی در این سرزمین حاکمیت داشتند. از دهه ۸۰ پیش از میلاد مهرداد شاه آترپاتکان تحت فرمان تیگران بزرگ پادشاه ارمنستان قرار داشت. شاهان اشکانی ارمنی (سلسله اشکانیان ارمنستان) در سده های ۳-۱ م. آترپاتکان را به مایملک موروئی خود تبدیل کردند و آن را آترپاتکان ارمنی یا استان ماد نامیدند.

در سال ۲۵۲ آترپاتکان در قالب حکومت ساسانی قرار داشت و از سده ششم یکی از کوستاک های چهارگانه ایران با مرکز گنجه گردید. پس از تقسیم ارمنستان در سال ۳۸۷ میان روم و ایران ، آترپاتکان با نواحی خوی و سلماس (هر و زارواند) به استان پارسکاهایک ارمنستان بزرگ (یکی از ۱۵ استان ارمنستان بزرگ یا هایک بزرگ) ملحق شد.

این سرزمین در سال های ۶۴۳-۶۳۸ م. به تصرف نازیان در آمد و کوچ نشینانی از عربستان در آنجا اسکان یافتند و تلاش نمودند اهالی بومی را تازی کنند (همانند مصر و اردن و فلسطین ، سوریه و لیبی و غیره). در سده دهم میلادی برخی از مناطق آترپاتکان (ارومیه ، آیلی ، تراب ، تامبر) جزو قلمرو حکومت پادشاهی ارمنی آرزرونی در واسپوراگان (استان وان امروزی و مناطق ساحلی جنوب ارس) در آمدند.

آپاگا فصلنامه بین المللی ایران‌شناسی و ارمنی‌شناسی

شماره ۶۲ تابستان ۱۳۹۴

صاحب امتیاز و مدیر مسئول

ادیک باغداساریان

صندوق پستی شماره ۹۴۸۸-۱۵۸۷۵

تهران - ایران

نشانی اینترنت www.apagaonline.com و www.apagamonthly.4t.com

apaga98@hotmail.com

پست الکترونیکی

ISSN 1682-5438

فهرست

فارسی	تاریخ ایران - عواقب یورش تازیان آذربایجان بر پایه منابع ارمنی
ارمنی	ارمنی‌شناسی در دانشگاه‌های ایران - تهران
انگلیسی	حکومت ترور و وحشت - کردان مهندس زاره حده جیان

مقالات و دیدگاه‌های مندرج در نشریه لزوماً بیانگر موضع "آپاگا" نیست.
نشریه در حکم و اصلاح مقاله‌ها مجاز است.
مقالات و مطالب رسیده بازگردانده نمی‌شود.
استفاده از مطالب "آپاگا" با ذکر ماخذ آزاد است.

شمارگان ۱۰۰ بها ۵۰۰ تومان
چاپ احسان-تهران چهارراه ولیعصر پلاک ۱۱۴۸

APAGA

Quarterly

آپاگا

فصلنامه

فصلنامه فرهنگی - اجتماعی مطالعات شرق شناسی ، ایرانشناسی و ارمنی شناسی
An International Journal of Oriental Studies



INSTITUTIONS UNIVERSITAIRES
UNIVERSITÄT WÜRZBURG

یک برگ از نسخه خطی (سده ۹-۱۰) تاریخ موسی خورنی

ISSN 1682-5438

شماره ۶۲ تابستان (شهریور) ۱۳۹۴

No. 62, September 2015